

Research Paper

The Pathology of Resistance Economy Programs

***Mohammad Hassan Maleki**¹ , **Mohammad Ali Ahmadi Shapour Abadi**² ,
Mohammad Reza Fathi³

1. Associate Professor of Industrial Management, Faculty of Management and Economics, Qom University
2. PhD of Village Planning, Esfahan University, Management and Planning Organization, Qom Province
3. Assistant Professor of Faculty of Management and Accounting, Pardis of Farabi, Tehran University, Qom, Iran

Citation: Maleki, M.H., Ahmadi Shapour Abadi, M.A., & Fathi, M.R. (2020). [The Pathology of Resistance Economy Programs]. *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, 8 (2), 290-315. <https://doi.org/10.30507/JMSP.2020.102470>

 <https://doi.org/10.30507/JMSP.2020.102470>

Received: 03/13/2019
Accepted: 06/24/2019
Available Online: 06/21/2020

Key words:

Resistance economy; three-dimensional theory; DEMATEL technique; COPRAS technique.

ABSTRACT

As there are increasing challenges for the world economy, the idea of resistance economy has attracted much attention. The Supreme leader of Iran raised the idea of resistance economy after a series of sanctions by the western countries, particularly the sanction of the central bank, were issued. Despite the executive organization's attempts in Qom, the Qom province was not much successful to implement the resistance economy programs based on the reports of the national institute of resistance economy. Accordingly, the pathology of the resistance economy programs in Qom province was conducted based on a three-dimensional method. Employing the DEMATEL technique, the causal relationship among the effective factors of implementing the resistance economy programs in Qom was analyzed. The COPRAS technique was used to find the hierarchy of marginal criteria for the three structural, behavioral, and environmental factors. Based on the DEMATEL's analysis, the findings suggest that the low average of facilities to resources in the commercial banks was the most effective structural factor; lack of common understanding of the resistance economy principles was the most effective behavioral factor; and the weakness in financial management resources and lack of an organized financial system in the country were the most effective environmental factors. The findings of COPRAS technique indicate that the lack of cooperation among the units and sectors of the organizations in terms of structural factors, the lack of understanding about resistance economy among people in terms of behavioral factors, and the weakness in financial management of resources and the lack of a organized financial system in the country in terms of environmental factors are the main reasons for such a situation.

JEL Classification: D0, C0, C6, C6

* Corresponding Author:

Mohammad Hassan Maleki, PhD.
Address: Qom, University of Qom
Tel: +98 (912) 4258951
E-mail: sa.maleki931@gmail.com

آسیب‌شناسی برنامه‌های اقتصاد مقاومتی

* محمدحسن ملکی^۱، محمدعلی احمدی شاپورآبادی^۲، محمدرضا فتحی^۳

۱. دانشیار گروه مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه قم، قم، ایران
۲. دکترای برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان قم، قم، ایران
۳. استادیار دانشکده مدیریت و حسابداری، پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۲۲ اسفند ۱۳۹۷

تاریخ پذیرش: ۳ تیر ۱۳۹۸

تاریخ انتشار: ۲۵ تیر ۱۳۹۹

با بروز اتفاقات و چالش‌ها در اقتصاد جهانی، توجه به مقاوم‌سازی اقتصادی میان اندیشمندان اهمیت ویژه‌ای یافت. همراه با تحریم‌های گسترده کشورهای غربی، به‌ویژه تحریم‌های بانک مرکزی، مقام معظم رهبری بحث اقتصاد مقاومتی را مطرح کردند. به‌رغم تلاش‌های دستگاه‌های مختلف اجرایی در استان قم، با استناد به گزارش‌های دبیرخانه ملی ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، استان قم در زمینه اجرای برنامه‌های اقتصاد مقاومتی چندان موفق نبوده است. بر این مبنای آسیب‌شناسی برنامه‌های اقتصاد مقاومتی در استان قم براساس کلیات روش سه‌شاخگی انجام شد. با به‌کارگیری روش دیمتل، ساختار علی روابط میان عوامل اثرگذار بر اجرای برنامه‌های اقتصاد مقاومتی در استان قم طراحی و در ادامه از روش کپراس برای اولویت‌بندی هریک از معیارهای فرعی عوامل سه‌گانه ساختاری، رفتاری و محیطی استفاده شد. براساس تحلیل دیمتل، یافته‌ها نشان می‌دهد پایین بودن نسبت میانگین تسهیلات به منابع در بانک‌های تجاری اثرگذارترین عامل ساختاری، فقدان فهم مشترک از مبانی اقتصاد مقاومتی اثرگذارترین عامل رفتاری و ضعف در مدیریت مالی منابع و فقدان انضباط مالی در سیستم مالی کشور اثرگذارترین عامل محیطی بر معیارهای دیگر است. براساس نتایج روش کپراس، در بین عوامل سه‌گانه ساختاری، عامل نبود هم‌افزایی میان واحدها و سازمان‌های مختلف، در بین عوامل رفتاری عامل فهم نشدن صحیح اقتصاد مقاومتی میان مردم و در بین عوامل محیطی عامل ضعف در مدیریت مالی منابع و فقدان انضباط مالی در سیستم مالی کشور رتبه اول را به خود اختصاص داده‌اند.

طبقه‌بندی JEL: C6, C0, D0

کلیدواژه‌ها:

اقتصاد مقاومتی، تئوری سه‌شاخگی، روش دیمتل، روش کپراس.

* نویسنده مسئول:

دکتر محمدحسن ملکی

نشانی: قم، دانشگاه قم

تلفن: ۴۲۵۸۹۵۱ (۹۱۲) ۰۹۸+

پست الکترونیک: sa.maleki931@gmail.com

۱. مقدمه

اقتصاد جهانی در سال‌های اخیر با مشکلات بسیاری مواجه شده است. بحران جهانی با مشکلات بخش مسکن در ایالات متحده آمریکا شروع شد و سپس به سرعت به سایر بخش‌ها سرایت کرد. با بروز این اتفاقات، توجه به مقاومت‌سازی و تاب‌آوری اقتصادی میان اندیشمندان و صاحب‌نظران اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد. طالب^۱ (۲۰۱۲)، اندیشمند آمریکایی، سازمان‌ها را به سه دسته شکننده^۲، پایدار^۳ و شکست‌ناپذیر^۴ تقسیم کرد. سازمان‌ها و اقتصادهای پایدار می‌خواهند وضع موجود را حفظ کنند؛ در صورتی که اقتصادهای شکست‌ناپذیر مانند آلمان علاوه بر تاب‌آوری اقتصادی، در پی رشد هم هستند. اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، تحریم و در دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند باعث رشد و شکوفایی کشور شود.

اقتصاد مقاومتی فقط جنبه نفی نیست؛ این‌طور نیست که اقتصاد مقاومتی معنایش حصار کشیدن دور خود و فقط انجام کارهای تدافعی باشد؛ نه، اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم شکوفایی خودشان را داشته باشند (خامنه‌ای، ۱۳۹۳).

پس از اینکه مقام معظم رهبری نظریه اقتصاد مقاومتی را طرح کردند، تحقیقاتی برای تبیین آن انجام شد. سیف (۱۳۹۲) با بررسی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی با روش‌های مختلفی مانند فراتحلیل، تحلیل محتوا و تجربیات دانشی، اهداف کلان و موضوعی سیاست‌های ابلاغی را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که در بین اهداف موضوعی، فنریت اقتصادی بیشترین اهمیت را دارد. در این میان، مقام معظم رهبری سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را در سال ۱۳۹۲ به مسئولان ابلاغ کردند. در سال ۱۳۹۴، دولت اجرایی کردن این سیاست‌ها را در مرکز توجه خود قرار داد و سرانجام در استان‌ها به‌عنوان خط مقدم اجرای اقتصاد مقاومتی با تشکیل ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی در سال ۱۳۹۵ وارد مرحله اجرایی شد. به‌منظور ارزیابی نحوه اجرا و عملکرد سیاست‌های کلی ابلاغی اقتصاد مقاومتی در سطح ملی، اولین ارزیابی رسمی و کارشناسی اقتصاد مقاومتی، براساس ۹۵ اقدام جهشی و اولویت‌دار اقتصاد مقاومتی صورت گرفت. ضمن نقد و بررسی اقدامات ستاد ملی فرماندهی اقتصاد مقاومتی، به ارزیابی ۱۰ دستگاه منتخب در چارچوب ۹۵ اقدام جهشی و اولویت‌دار پرداخته شد که نتیجه حاکی از وضعیت نامناسب از نظر تحقق‌پذیری

1. Taleb
2. fragile
3. robust
4. anti-fragile

سیاست‌های ابلاغی بود. از دیگر سو دبیرخانه ملی ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی کشور، با استناد به گزارش‌های ارسالی دبیرخانه‌های استانی، مطابق با فرمت و محتوای دبیرخانه ملی و مصاحبه حضوری با کارشناسان مطلع، طی سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به ارزیابی و رتبه‌بندی استان‌ها دست زده است. در این ارزیابی در سال ۱۳۹۶، استان قم در خصوص عملکرد اقتصاد مقاومتی در بین استان‌های کشور رتبه ۲۵ (امتیاز ۷۴٫۵ از ۱۰۰) را دریافت کرده است. با توجه به آنچه از ارزیابی سیاست‌های کلی ابلاغی اقتصاد مقاومتی در سطوح ملی و استانی آشکار شد، از یک سو ضروری است دبیرخانه ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی در سطوح ملی و استانی به‌منظور بازنگری، تغییر نگرش و بازتعریف فعالیت‌های خود دست به اقداماتی بزند و از دیگر سو به آسیب‌شناسی برنامه‌های اقتصاد مقاومتی، با وجود چالش‌های بسیاری در ابعاد کلان مانند ضعف ثبات و امنیت اقتصادی، ضعف عدالت اجتماعی، ضعف سلامت اقتصادی، ضعف خوداتکایی، ضعف تاب‌آوری اقتصادی، ضعف مشارکت اقتصادی مردم، ضعف پویایی رشد، ضعف تولید دانش‌بنیان و ضعف رقابت‌پذیری در اقتصاد ایران، بپردازد.

در این راستا، تحقیق حاضر به دنبال شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحقق برنامه‌های اقتصاد مقاومتی در استان قم از دیدگاه خبرگان و مسئولان و عوامل امور مرتبط با برنامه‌ریزی توسعه به‌ویژه در ابعاد اقتصادی آن است. بدین منظور در ابتدا با مرور پیشینه تحقیق و مصاحبه با خبرگان، شاخص‌های مؤثر بر تحقق اقتصاد مقاومتی شناسایی می‌گردد و پس از غربال این شاخص‌ها به‌منظور انتخاب عوامل کلیدی، با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره این عوامل رتبه‌بندی می‌شود. انتظار می‌رود که نتایج تحقیق به راهکارها و توصیه‌های سیاستی و راهبردهایی در جهت تاب‌آوری اقتصادی نائل گردد. بدیهی است که در هرگونه سیاست‌گذاری، برای اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی باید به اهداف موضوعی اهتمام بیشتری شود و در اجرا به‌صورت متوازن عمل گردد. سیاست‌ها باید به‌گونه‌ای تدوین و اجرا شود که اهداف توانمندسازی، پایدارسازی و الهام‌بخشی، هر سه، در عمل تحقق یابد.

۲. پیشینه تحقیق

جونتائو و دیگران (۲۰۱۷) با کاربست نظریه تکامل فنریت اقتصادی و مفاهیم آن، مانند پایداری، تطابق و تبدیل در چین نشان دادند که استان‌های فاقد معادن ذغال‌سنگ یا نفت در مقایسه با استان‌های دارای چنین منابعی استقامت اقتصادی بیشتری دارند. باتیس، آنگئون و اینوش^۵ (۲۰۱۴) با کاربست الگوریتم حداقل پیشینه مشترک تارجان، مجموعه‌ای از متغیرهای سنجش تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی را شناسایی کردند و

5. Bates, Angeon & Ainouche

با به کارگیری روش شاخص ترکیبی ساده، تاب آوری و آسیب پذیری اقتصادی سنگاپور را تخمین زدند. تاب آوری سنگاپور از آسیب پذیری آن بیشتر است. تاب آوری این کشور ناشی از حکمرانی عالی دولت و مزایای ادغام در بازارهای جهانی، و آسیب پذیری آن ناشی از ابعاد زیست محیطی و تغییرات آب و هوایی است. جانستون، هانکه و پانت^۶ (۲۰۱۳) برای تخمین تاب آوری اقتصادی مدل داده - ستانده اقتصادی ریسک محور را به کار بستند. آن ها با هدف ارائه چارچوب تصمیم گیری مناسب برای بهبود برآورد تاب آوری اقتصادی، معیارهای اندازه گیری کمی شامل شاخص تاب آوری ایستا، متوسط زمان عملکرد، بیشینه افت عملکرد و زمان لازم برای بازیابی را پیشنهاد کردند. نیکلاس طالب^۷ (۲۰۱۲) اصطلاح «شکست ناپذیری» را برای اولین بار در کتابی با عنوان شکست ناپذیری چیزی است که از آشوب به دست می آید مطرح کرد. طالب سازمان ها را به سه دسته شکننده، پایدار و شکست ناپذیر تقسیم کرد. وی در این کتاب بیان کرد در بازارهای کنونی با رقابتی سخت و اقتصادی مبهم، پایداری به تنهایی کافی نیست و باید تلاش کرد تا سازمان های خود را به سمت شکست ناپذیری حرکت داد. مک مانوس^۸ (۲۰۰۸) نشان می دهد که تاب آوری هر بنگاهی تحت تأثیر ظرفیت انطباق پذیری بنگاه همراه با آگاهی از موقعیت در برابر آسیبی است که به بنگاه وارد شده است. در واقع هر عملی برای تاب آوری بنگاه در برابر آسیب های بالقوه متأثر از ظرفیت درونی بنگاه خواهد بود. اما در پژوهش های مختلف ابعاد و عوامل درونی متفاوتی شناسایی شده اند که این عوامل در نهایت اقدام و عملکرد تاب آوری بنگاه را شکل می دهند.

به زعم بیات (۱۳۹۶)، نخستین مرحله در رسیدن به اهداف اقتصاد مقاومتی در ایران، شناخت آسیب پذیری های اقتصادی است که زمینه را برای افزایش استقلال اقتصادی و کاهش تأثیرات منفی کشورهای دیگر بر رشد آماده می کند. در این پژوهش، این فرضیه بررسی شده است: آسیب پذیری های اقتصاد ایران در سه حوزه وابستگی به سرمایه گذاری خارجی در بخش انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی به ویژه بنزین، مهم ترین موانع تحقق اقتصاد مقاومتی در سال های اخیر است. با توجه به تحلیل های آماری نتیجه گرفته شده که ضعف و آسیب پذیری در سه حوزه وابستگی به سرمایه گذاری خارجی در بخش انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی مهم ترین موانع اقتصاد مقاومتی است. بنابراین در نخستین گام برای تحقق اقتصاد مقاومتی باید در راهبردی بلندمدت، وابستگی در این سه حوزه را کاهش داد. در پژوهش محسنی نوزوی و صادق وند (۱۳۹۶) با عنوان «تأثیر شاخص های منتخب اقتصاد مقاومتی بر رشد اقتصادی ایران» (چاپ شده در فصلنامه اقتصاد اسلامی) بیان شده است که شرایط ویژه ایران

6. Johnston, Hancké & Pant

7. McManus

و تحریم‌های تحمیلی دشمنان سبب مطرح شدن اقتصاد مقاومتی توسط رهبر انقلاب شده است. در این پژوهش، تأثیر بلندمدت و کوتاه‌مدت شاخص‌های منتخب اقتصاد مقاومتی (اقتصاد دانش‌بنیان، اصلاح الگوی مصرف، کاهش وابستگی به نفت و میزان مشارکت مردم در تصمیمات کلان نظام) بر رشد اقتصادی کشور بررسی شده است. نتایج نشان داد شاخص‌های اقتصاد مقاومتی در بلندمدت تأثیر معنادار و مثبت در رشد اقتصادی دارند و در کوتاه‌مدت نیز دارای تأثیر مثبت و بعضاً معنادار در رشد اقتصادی هستند. در تحقیق «مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری» (اسفندیاری صفا و دهقان، ۱۳۹۵)، مدل/الگوی مفهومی براساس تحلیل‌ها استخراج گردید و سپس با استفاده از تمام مراحل پژوهش الگوی پارادایمی طراحی شد. در شاخص‌های اقتصاد مقاومتی از منظر فرماندهی معظم کل قوا، ۲۷ شاخص کلیدی احصا شد که عبارت بودند از: دانش‌محوری، اصلاح الگوی مصرف، امنیت اقلام راهبردی و اساسی، کاهش وابستگی به نفت، تبلیغات، تکیه بر تولید ملی، ریشه‌کنی فقر، ایجاد تراز اقتصادی مثبت، حاکمیت قانون، مبارزه با رکود اقتصادی، خصوصی‌سازی، خودکفایی در محصولات کشاورزی، استحصال از معادن به دور از خام‌فروشی، فعال شدن شرکت‌های دانش‌بنیان، تنقیح قوانین اقتصادی، اعتمادبه‌نفس ملی، مدیریت مصرف، کاهش فاصله طبقاتی، مصرف‌زدگی، اسراف، نكوهش تجمل‌گرایی، قناعت، ارج‌دهی به فرهنگ کار، ایجاد زنجیره تولید علم، علم‌گرایی، ایجاد فضای آرامش برای نخبگان، و حمایت از نخبگان. تراب‌زاده، سجادیه و سمیعی‌نسب (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای» انجام دادند و نقشه مهندسی اقتصاد مقاومتی را تدوین کردند. نویسندگان تلاش کردند با استفاده از تحلیل محتوای سخنان رهبری و کاربست نظریه داده‌بنیاد، مدل مفهومی سخنان ایشان را درباره ابعاد، ویژگی‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی استخراج کنند.

۳. مبانی نظری تحقیق

تاب‌آوری از واژه لاتین *resilire* به معنای «به عقب بازگشتن» گرفته شده است و در اغلب فرهنگ‌های لغت، به توانایی هر چیزی برای بازیابی ساختار اصلی خود پس از فشار بیرونی اشاره دارد. به همین سبب واژه تاب‌آوری ممکن است به پدیده‌های رفتاری در علوم مهندسی، زیست‌شناسی، محیط زیست، رفتار انسانی، علوم اقتصادی و... در دامنه گسترده‌ای از موقعیت‌ها اطلاق شود (Agaibi & Wilson, 2005). اما در اقتصاد، تاب‌آوری به قابلیت کشور در مواجهه با شوک‌های معکوس اشاره دارد (Bates et al., 2014). اولین بار هولینگ^۸ در سال ۱۹۷۳ مفهوم تاب‌آوری را ارائه کرد. او معتقد است تاب‌آوری معیاری

8. Holling

از توانایی جذب تغییرات و اختلالات بدون تغییر در ساختار و عملکرد است (ابراهیمی، فیضی و چیت‌کران، ۱۳۹۶). در مباحث رایج جهانی، به‌جای اصطلاح اقتصاد مقاومتی بیشتر از اصطلاح تاب‌آوری اقتصادی^۹ استفاده شده است. بریگوگلیو^{۱۰} و دیگران (۲۰۰۶) تاب‌آوری اقتصادی را «توان از عهده برآمدن» معنا کرده‌اند؛ یعنی قادر بودن کشورها به ایستادگی و دوری جستن از تکانه‌های خارجی. دوال، المسکف و وگل^{۱۱} (۲۰۰۷) آن را «توان نگه داشت سطح محصول در نزدیک ظرفیت پس از تکانه‌ها» تعریف کرده‌اند. آیچینجر^{۱۲} (۲۰۰۹) نیز تاب‌آوری را «توان اقتصاد در کاهش احتمال عمیق‌تر شدن بحران و یا حداقل بهبود آثار آن» می‌خواند. بریگوگلیو (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان چارچوب آسیب‌پذیری و تاب‌آوری برای کشورهای کوچک، تاب‌آوری اقتصادی را میزان استقامت اقتصاد در برابر اثرات منفی شوک‌های خارجی می‌داند. وی میان تاب‌آوری اقتصادی که نتیجه سیاست پیش‌بینی‌شده است و آسیب‌پذیری اقتصادی که ناشی از مشخصات ذاتی اقتصاد است، تفاوت قائل می‌شود. توانایی اقتصاد برای خنثی کردن شوک‌ها زمانی تقویت می‌شود که اقتصاد دارای فضای مانور کافی باشد. نسیم نیکلاس طالب نظریه‌ای بیان کرد و نام آن را قوهای سیاه^{۱۳} نامید. نظریه قوهای سیاه ناظر به رویدادهای بسیار کمیاب^{۱۴} و غیرمتملی^{۱۵} است که به‌طور معمول هیچ‌کس انتظار وقوع آن‌ها را ندارد؛ لذا آینده کسب‌وکار از آن سازمان‌هایی خواهد بود که قوهای سیاه را نادیده نگیرند و هزینه خطر آن‌ها را بپذیرند. این قبیل سازمان‌ها علاوه بر سازمان‌های یادگیرنده، شامل سازمان‌های اشتباه‌کننده خواهند بود. این سازمان‌ها از اشتباه‌های نداشتن و حتی آن را ترویج می‌کنند؛ تا جایی که به‌قول انیشتین «آن که اشتباهی را مرتکب نشده باشد، هیچ‌چیز تازه‌ای را نیازموده است» (Taleb, 2007). به‌دنبال بیان نظریه قوهای سیاه و افزایش آشوب‌های غیرقابل پیش‌بینی در بازار، طالب در سال ۲۰۱۲ نظریه‌ای بیان کرد که شاید طبق آن بتوان در شرایط اقتصادی ناگوار، سازمان‌ها را حفظ کرد و مانع از شکست آن‌ها شد. طبق این نظریه، طالب سازمان‌ها را به سه دسته شکنده، پایدار و شکست‌ناپذیر تقسیم می‌کند. وی بر این باور است که در بازارهای کنونی با رقابتی سخت و اقتصادی مبهم پایداری به‌تنهایی کافی نیست؛ بلکه باید سازمان‌ها را به سمت شکست‌ناپذیری حرکت داد (Taleb, 2012b). به‌طور خلاصه باید گفت اقتصاد مقاومتی در پی تاب‌آور کردن اقتصاد از طریق اتکا به توانمندی‌های داخلی و تنوع‌بخشی به جریان‌های

9. economic resilience

10. Briguglio

11. Duval, Elmeskov & Vogel

12. Aiginger

13. Blackswans

14. Very rare

15. improbable

فعالیت اقتصادی و آماده‌سازی فضای اقتصادی کشور از راه جذب و پیش‌بینی تکانه‌ها و تهدیدات محیطی و مدیریت هوشمندانه آن‌هاست.

۴. روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از منظر فلسفه، پراگماتیسم؛ از نظر جهت‌گیری، کاربردی؛ به‌لحاظ هدف، اکتشافی؛ از بُعد روش‌شناسی، آمیخته؛ براساس شیوه گردآوری اطلاعات، میدانی؛ از بُعد استراتژی پژوهش، پیمایشی است. پیاز پژوهش در **جدول ۱** ارائه شده است.

جدول ۱. پیاز پژوهش

ماهیت پژوهش	ابعاد پژوهش
پراگماتیسم	فلسفه
کاربردی	جهت‌گیری
اکتشافی	هدف
آمیخته	روش‌شناسی
پیمایشی	استراتژی
متوالی	نوع ترکیب

جامعه آماری تحقیق خبرگان مسلط به بحث اقتصاد مقاومتی شامل اساتید اقتصاد، مدیریت، مالی و متخصص به مباحث اقتصاد مقاومتی و مدیران و کارشناسان دستگاه‌های اجرایی استان هستند. روش نمونه‌گیری پژوهش، قضاوتی از نوع هدفمند است. خبرگان برمبنای قصد و هدف معینی و با توجه به تخصص آن‌ها در حوزه اقتصاد مقاومتی انتخاب شدند. تعداد نمونه ۳۰ نفر است. برای جمع‌آوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای/ اسنادی و میدانی استفاده شد. برای تقویت شاخص‌های استخراجی از ابزار مصاحبه استفاده شد و برای غربال شاخص‌ها، پرسش‌نامه‌های خیره‌سنجی به‌کار رفت. برای رتبه‌بندی شاخص‌ها هم پرسش‌نامه‌های استاندارد تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره به‌کار گرفته شد. برای ارزیابی پرسش‌نامه پژوهش با رویکرد روایی محتوا به خبرگان و صاحب‌نظران

مراجعه شد تا صحت و درستی آن به وسیله خبرگان تأیید شود. استادان دانشگاه و خبرگان حوزه پژوهش تمام پرسش‌نامه‌های پژوهش را از طریق روایی محتوا تأیید کردند. علاوه بر این‌ها براساس ماهیت روش‌های مورد استفاده که در حوزه روش‌های تحقیق در عملیات نرم است، برخلاف روش‌های سخت که روایی برپایه قابلیت تکرارپذیری از طریق مقایسه با دنیای واقعی است، روایی براساس سازگاری منطقی، معقول و باورکردنی و انسجام قابل دفاع تعریف می‌شود. به‌منظور بررسی پایایی سؤالات نهایی و تأییدشده توسط خبرگان در پرسش‌نامه خبره‌سنجی، از آزمون ویلکاکسون استفاده شد که نتایج این آزمون در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار بود.

مراحل تحقیق حاضر عبارت‌اند از:

- مرور پیشینه تحقیق برای شناسایی شاخص‌های استخراجی؛
- مصاحبه با خبرگان برای تقویت شاخص‌های استخراجی؛
- غربال شاخص‌های استخراجی با به‌کارگیری آزمون بینم؛
- ارائه مدل علی عوامل اثرگذار بر تحقق برنامه‌های اقتصاد مقاومتی با استفاده از روش دیمتل؛
- تعیین اولویت عوامل نهایی با روش کپراس.

پس از مرور پیشینه و مصاحبه با خبرگان، ۱۹۶ عامل (۸۶ عامل ساختاری، ۳۸ عامل رفتاری و ۷۲ عامل محیطی) شناسایی شد. این عوامل در قالب سه عامل اصلی ساختاری، رفتاری و محیطی طبق نظریه سه‌شاخگی طبقه‌بندی شد. منظور از عوامل ساختاری فرایندها، رویه‌ها، سیستم‌ها، قوانین و مقررات و اشکالی است که به رفتارهای انسانی در سازمان شکل می‌دهند. عوامل رفتاری به نگرش‌ها، ذهنیت‌ها، رفتارها و عملکرد فردی تک‌تک اعضای سازمان یا جامعه دلالت دارد. در نهایت عوامل محیطی ابعاد زمینه‌ای هستند که ساختار و رفتارهای انسانی را شکل می‌بخشند. سپس این عوامل با آزمون بینم - که آزمون ناپارامتریک آماری است - غربال شد. پس از غربال عوامل (شامل ۱۵ عامل ساختاری، ۸ عامل رفتاری و ۱۱ عامل محیطی) اثرگذار، با به‌کارگیری روش‌های دیمتل و کپراس، اولویت نهایی این عوامل مشخص شد. روش دیمتل عموماً برای بررسی مسائل بسیار پیچیده مورد استفاده قرار می‌گیرد. این تکنیک برای ساختاردهی به مسائل مناسب است و از قضاوت‌های انسانی برای سنجش شدت روابط میان متغیرها استفاده می‌کند. مزیت این روش، در مقایسه با فرایند تحلیل شبکه‌ای، شفافیت آن در انعکاس ارتباطات متقابل میان مجموعه‌ای گسترده از اجزاست (Song, Zhu & Zhao, 2020). برای رتبه‌بندی عوامل از روش کپراس استفاده شد. کپراس روشی است که در فرایند تصمیم‌گیری چندمعیاره

برای ارزیابی گزینه‌ها توسعه داده شده است. این روش برای تحلیل گزینه‌های مختلف به کار می‌رود و گزینه‌ها را با توجه به اهمیت و درجه سودمندی آن‌ها تخمین می‌زند. درجه سودمندی گزینه به صورت درصد نشان داده می‌شود. این درصد درجه‌ای را که نشان‌دهنده برتر یا بدتر بودن یک گزینه نسبت به سایر گزینه‌های موجود است، در نظر می‌گیرد. سایر روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره چنین ویژگی‌هایی ندارند و به همین دلیل است که کپراس در فرایند تصمیم‌گیری موفق عمل می‌کند و در چند سال اخیر بیشتر به کار گرفته شده است. این روش برای اتخاذ تصمیمات دقیق‌تر از تصمیم‌گیرندگان پشتیبانی می‌کند (عابدی‌جیلی، قاسمی و معزز، ۱۳۹۴). برای استفاده از این روش، نیازمند دو دسته داده هستیم: ۱. وزن نهایی معیارها و زیرمعیارها که از روش‌های تعیین وزن مانند AHP یا ANP حاصل می‌شود؛ ۲. ماتریس تصمیمی است که از طریق توزیع پرسش‌نامه در میان کارشناسان به دست می‌آید (Zhang, Zhu, Wang & Zhao, 2017). پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه، با میانگین حسابی، نظرات کارشناسان تلفیق شد و ماتریس تصمیم به دست آمد. حال باید ماتریس تصمیم را نرمال‌سازی کرد و سپس ماتریس نرمال وزین را تشکیل داد. در ادامه وزن نسبی گزینه‌ها را به دست آورد و درجه مطلوبیت هر گزینه را محاسبه و سپس رتبه‌بندی کرد (Das, Sarkar & Ray, 2012). روش کپراس از روش‌های تصمیم‌گیری است که در اولویت‌بندی یا رتبه‌بندی گزینه‌های مختلف کاربرد دارد. از این روش در امور مختلف برنامه‌ریزی، برآوردهای مالی، حسابداری و همچنین جغرافیا و... استفاده می‌شود. این روش برای زمانی بیشتر به کار می‌رود که معیارهای مثبت و منفی در کنار هم ارزیابی می‌شوند. ابتدا گزینه‌های مورد نظر انتخاب می‌شود و سپس شاخص‌ها و معیارهایی که برای سنجش هدف دارای اهمیت است، تعیین می‌گردد. این معیارها ممکن است از پژوهش‌های دیگران یا مصاحبه و پرسش‌نامه به دست آید. نکته این است که این معیارها باید وزن‌دهی شود و هرکدام ارزش جدا داشته باشد. برای وزن‌دهی می‌توان از نظر کارشناسان بهره برد و یک مقدار عددی به هر معیار داد یا از طریق روش‌های تحلیل شبکه و سلسله‌مراتبی استفاده کرد. باید ارزش هر گزینه در ارتباط با هر معیار مشخص شود و سپس با ترکیب این داده‌ها، گزینه‌ها را اولویت‌بندی کرد (نیلی‌احمدآبادی و پارسائی، ۱۳۹۵).

۵. یافته‌های تحقیق

در ابتدا عوامل مستخرج از پیشینه تحقیق و مصاحبه با خبرگان با استفاده از روش دیمتل تجزیه و تحلیل شد. به کمک این روش، شاخص‌های $r+s$ و $r-s$ برای معیارهای فرعی هریک از عوامل ساختاری، رفتاری و محیطی (براساس مدل سه‌شاخگی) به دست آمد. مقادیر شاخص‌های میزان تعامل و خالص اثر هریک از معیارهای فرعی عامل ساختاری در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. اثرگذاری معیارهای فرعی عامل ساختاری

$r - s$	$r + s$	معیارهای فرعی عامل ساختاری
۰/۴۴۴	۶/۴۴۳	ملتزم نبودن بانک‌های خصوصی به حمایت از تولید در سطح استان
۰/۹۷۸	۹/۹۴۱	پایین بودن نسبت میانگین تسهیلات به منابع در بانک‌های تجاری
۰/۸۷۲	۸/۲۵۶	گرایش بانک‌های استان به ارائه تسهیلات در بخش‌های غیرمولد
۰/۷۵۴	۷/۸۷۶	نبود هم‌افزایی میان واحدها و سازمان‌های مختلف
-۰/۳۴۵	۲/۷۶۶	بی‌توجهی به محدودیت‌های زیست‌محیطی استان
۰/۲۸۴	۴/۹۲۴	نبود نقشه راه یا الگو در مورد راهبری پروژه‌ها
۰/۴۲۳	۵/۲۳۴	انباشت برنامه‌ها و اسناد در سطح استانی
۰/۷۶۶	۷/۶۵۴	تأثیر عوامل نهادی و گروه‌های ذی‌نفع متعدد در استان قم
-۰/۲۳۵	۵/۱۱۰	نبود مطالعه استانی درباره ضعف‌ها و مشکلات کسب‌وکارهای استان
-۰/۲۱۵	۳/۰۹	عدم استفاده از ظرفیت‌های مردم‌نهاد، مساجد، حسینیه‌ها و حوزه‌های علمیه برای تحقق اقتصاد مقاومتی
۰/۷۷۸	۸/۱۱۲	نداشتن اختیارات کافی ستاد فرماندهی استان
۰/۶۵۳	۷/۱۲۴	حضور نداشتن تمام متولیان و بازیگران توسعه در جلسات ستاد مقاومتی استان
۰/۲۱۲	۳/۳۱۱	وجود نداشتن اتاق فکر برای تمرکز بر مباحث علمی اقتصاد مقاومتی
۰/۴۹۸	۶/۷۸۶	ضعف کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی در تهیه خوراک فکری برای ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی استان قم
۰/۰۸۵	۲/۲۲	عدم اولویت‌بندی واگذاری پروژه‌های عمرانی نیمه‌تمام

نتایج بیان می‌کند پایین بودن نسبت میانگین تسهیلات به منابع در بانک‌های تجاری اثرگذارترین عوامل بر معیارهای دیگر است و بیشترین تعامل را با معیارهای دیگر دارد. $r-s$ خالص اثر هر عامل را نشان می‌دهد. هرچه مقدار خالص اثر بیشتر باشد، اثرگذاری معیار مورد نظر زیادتر از اثرپذیری آن است. $r+s$ میزان تعامل یک عامل با معیارهای دیگر را نشان می‌دهد. هرچه این شاخص بزرگ‌تر باشد، درجه تعامل معیار مورد نظر با شاخص‌های دیگر بیشتر است. با توجه به برآیند دو شاخص میزان تعامل و خالص اثر، ۹ معیار پایین بودن نسبت میانگین تسهیلات به منابع در بانک‌های تجاری، گرایش بانک‌های استان به ارائه تسهیلات در بخش‌های غیرمولد، نبود هم‌افزایی میان واحدها و سازمان‌های مختلف، نداشتن اختیارات کافی ستاد فرماندهی استان، تأثیر عوامل نهادی و گروه‌های ذی‌نفع متعدد در استان قم، حضور نداشتن تمام متولیان و بازیگران توسعه در جلسات ستاد مقاومتی استان، ضعف کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی در تهیه خوراک فکری برای ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی استان قم، ملتزم نبودن بانک‌های خصوصی به حمایت از تولید در سطح استان و انباشت برنامه‌ها و اسناد در سطح استانی معیارهای نهایی برای رتبه‌بندی با روش کپراس انتخاب شدند. شاخص‌های خالص اثر و میزان تعامل برای معیارهای فرعی عامل رفتاری در جدول ۳ محاسبه شده است.

جدول ۳. اثرگذاری معیارهای فرعی عامل رفتاری

$r - s$	$r + s$	معیارهای فرعی عامل رفتاری
۰/۸۷۶	۱۰/۴۲۳	فقدان فهم مشترک از میانی اقتصاد مقاومتی
۰/۴۳۳	۷/۲۴۵	گفتمان‌سازی و تبیین اقتصاد مقاومتی برای عموم جامعه
-۰/۳۲۵	۶/۳۴۸	فهم یک‌سویه از مشکلات بنگاه‌ها و تقلیل آن به مشکل نقدینگی
-۰/۴۵۵	۵/۷۲	نبود روحیه ریسک‌پذیری در میان مدیران
۰/۷۵۴	۱۰/۲۱۸	بی‌توجهی به بحث باورها در موضوع اقتصاد مقاومتی
۰/۲۳۳	۷/۱۲	کم بودن نوآوری در خلق منابع
۰/۶۸۷	۸/۵۴۶	نبود اراده قوی در برخی دستگاه‌های اجرایی
۰/۷۸۸	۹/۶۳۴	نبود فهم صحیح از اقتصاد مقاومتی میان مردم و متولیان

فقدان فهم مشترک از مبانی اقتصاد مقاومتی اثرگذارترین عوامل بر معیارهای دیگر است و بیشترین تعامل را با معیارهای دیگر دارد. با توجه به برابری دو شاخص میزان تعامل و خالص اثر، ۶ معیار فقدان فهم مشترک از مبانی اقتصاد مقاومتی، بی‌توجهی به بحث باورها در موضوع اقتصاد مقاومتی، نبود فهم صحیح از اقتصاد مقاومتی میان مردم و متولیان، نبود اراده قوی در برخی دستگاه‌های اجرایی، گفتمان‌سازی و تبیین اقتصاد مقاومتی برای عموم جامعه و کم بودن نوآوری در خلق منابع معیارهای نهایی برای رتبه‌بندی با روش ایداس انتخاب شدند. در انتها معیارهای فرعی مربوط به عامل محیطی از نظر اثرگذاری و اثرپذیری ارزیابی شدند.

جدول ۴. اثرگذاری معیارهای فرعی عامل محیطی

$r - s$	$r + s$	معیارهای فرعی عامل محیطی
۰/۷۴	۷/۲۱۱	بالا بودن نرخ سود بانکی
۰/۷۶	۷/۲۵۴	بالا بودن تعرفه‌های گمرکی مواد اولیه
۰/۸۷	۸/۸۸	ضبط واحدهای اقتصادی توسط بانک‌ها به دلیل معوقات
-۰/۱۱	۵/۸۶۴	قاچاق کالا
۰/۶۵	۶/۵۴۶	ناهمخوانی بودجه‌ریزی با برنامه‌های ملی و استانی
۰/۵۴	۶/۲۴۸	سیستم‌های نظارتی مبتنی بر فعالیت‌های انجام‌شده بدون توجه به فعالیت‌های انجام‌نشده
۱/۲۱	۱۱/۲۴۵	ضعف در مدیریت مالی منابع و بی‌انضباطی مالی در سیستم مالی کشور
۱/۰۹	۹/۵۶	مشکل تأمین نقدینگی بنگاه‌ها
-۰/۴۴۴	۴/۲۲۱	فضای رقابتی متفاوت و نابرابر و منفی بین بانک‌های دولتی، خصوصی و نیمه‌دولتی
-۰/۳۵۶	۳/۷۶	گرانی کالا و غیرقابل رقابت شدن آن در مقایسه با کالاهای خارجی به دلیل بالا بودن نرخ مالیات بر ارزش افزوده و مالیات عملکرد در شرایط رکودی فعلی
-۰/۲۴۵	۳/۹۵	ریسک فعالیت‌های تولیدی

نتایج **جدول ۴** بیان می‌کند ضعف در مدیریت مالی منابع و فقدان انضباط مالی در سیستم مالی کشور اثرگذارترین عوامل بر معیارهای دیگر است و بیشترین تعامل را با معیارهای دیگر دارد. با توجه به برآیند دو شاخص میزان تعامل و خالص اثر، هفت معیار ضعف در مدیریت مالی منابع و بی‌انضباطی مالی در سیستم مالی کشور، مشکل تأمین نقدینگی بنگاه‌ها، ضبط واحدهای اقتصادی توسط بانک‌ها به دلیل معوقات، بالا بودن تعرفه‌های گمرکی مواد اولیه، بالا بودن نرخ سود بانکی، ناهمخوانی بودجه‌ریزی با برنامه‌های ملی و استانی، و سیستم‌های نظارتی مبتنی بر فعالیت‌های انجام‌شده بدون توجه به فعالیت‌های انجام‌نشده معیارهای نهایی برای رتبه‌بندی با روش کپراس انتخاب شدند. در ادامه با استفاده از روش کپراس، عوامل غربال‌شده با روش دیمتیل رتبه‌بندی شدند. همان‌طور که پیش‌تر نیز گفته شد، در روش کپراس، گزینه‌ها براساس ماکزیمم شاخص Q رتبه‌بندی می‌گردند. در نتیجه گزینه برتر گزینه‌ای است که مقدار شاخص Q آن دارای بیشترین مقدار باشد. اولویت معیارهای فرعی مربوط به عامل ساختاری در **جدول ۵** ارائه شده است.

جدول ۵. رتبه‌بندی نهایی معیارهای عامل ساختاری با روش کپراس

رتبه	مقدار مزیت نسبی (Q)	معیارهای فرعی عامل ساختاری
۴	۷/۷۵۴	پایین بودن نسبت میانگین تسهیلات به منابع در بانک‌های تجاری
۳	۸/۲۳۷	گرایش بانک‌های استان به ارائه تسهیلات در بخش‌های غیرمولد
۱	۹/۴۲۵	نبود هم‌افزایی میان واحدها و سازمان‌های مختلف
۲	۸/۷۶۸	داشتن اختیارات کافی ستاد فرماندهی استان
۵	۶/۶۷۸	تأثیر عوامل نهادی و گروه‌های ذی‌نفع متعدد در استان قم
۶	۵/۴۳۲	حضور نداشتن تمام متولیان و بازیگران توسعه در جلسات ستاد مقاومتی استان
۷	۳/۷۶۹	ضعف کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی در تهیه خوراک فکری برای ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی استان قم
۸	۲/۲۹۱	ملتزم نبودن بانک‌های خصوصی به حمایت از تولید در سطح استان
۹	۱/۸۶۲	انباشت برنامه‌ها و اسناد در سطح استانی
	۵۴/۲۱۶	جمع مزیت نسبی

جدول ۶ اولویت معیارهای فرعی عامل رفتاری را نشان می‌دهد.

جدول ۶. رتبه‌بندی نهایی معیارهای عامل رفتاری با روش کپراس

رتبه	مقدار مزیت نسبی (Q)	معیارهای فرعی عامل رفتاری
۴	۷/۴۵۶	نبود فهم مشترک از مبانی اقتصاد مقاومتی
۵	۶/۸۷۱	بی‌توجهی به بحث باورها در موضوع اقتصاد مقاومتی
۱	۱۰/۳۲۴	فهم نشدن صحیح اقتصاد مقاومتی میان مردم و متولیان
۲	۹/۹۲۷	نبود اراده قوی در برخی دستگاه‌های اجرایی
۳	۸/۸۹۱	گفتمان‌سازی و تبیین اقتصاد مقاومتی برای عموم جامعه
۶	۴/۴۵۶	پایین بودن خلاقیت در خلق منابع
	۴۷/۹۲۵	جمع مزیت نسبی

(منبع: محاسبات تحقیق)

در انتها رتبه‌بندی معیارهای مربوط به عامل محیطی با به‌کارگیری روش کپراس محاسبه شد. نتایج در **جدول ۷** آمده است.

جدول ۷. رتبه‌بندی نهایی معیارهای عامل محیطی با روش کپراس

رتبه	مقدار مزیت نسبی (Q)	معیارهای فرعی عامل محیطی
۱	۹/۴۲۵	ضعف در مدیریت مالی منابع و بی‌انضباطی مالی در سیستم مالی کشور
۲	۷/۷۹۶	مشکل تأمین نقدینگی بنگاه‌ها
۳	۶/۴۴۳	ضبط واحدهای اقتصادی توسط بانک‌ها به دلیل معوقات
۴	۶/۳۲۵	بالا بودن تعرفه‌های گمرکی مواد اولیه
۵	۵/۶۷۸	بالا بودن نرخ سود بانکی
۶	۴/۴۲۲	ناهمخوانی بودجه‌ریزی با برنامه‌های ملی و استانی
۷	۳/۹۹۰	سیستم‌های نظارتی مبتنی بر فعالیت‌های انجام‌شده بدون توجه به فعالیت‌های انجام‌نشده
	۴۴/۰۷۹	جمع مزیت نسبی

(منبع: محاسبات تحقیق)

همچنین باید به این نکته اشاره کرد که جمع مزیت نسبی برای سه عامل ساختاری، رفتاری و محیطی عبارت است از: ۵۴/۲۱۶، ۴۷/۹۲۵ و ۴۴/۰۷۹. بنابراین اهمیت و مزیت نسبی عوامل اصلی به ترتیب ساختاری، رفتاری و محیطی است و شاخص ساختاری بیشترین اهمیت را دارد.

۶. توصیه‌های سیاستی و راهکارهای عملیاتی

هدف تحقیق حاضر شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق برنامه‌های اقتصاد مقاومتی دستگاه‌های اجرایی استان قم است. بدین منظور با استفاده از مرور پیشینه تحقیق و مصاحبه با خبرگان، عوامل مؤثر شناسایی شد. سپس با به‌کارگیری روش دیمتل، اثرگذارترین معیارها برای رتبه‌بندی نهایی انتخاب شد و در نهایت با استفاده از روش کپراس، اولویت معیارها مشخص گردید. در ادامه پیشنهادهایی برای بهبود پیشرفت برنامه‌های مرتبط با اقتصاد مقاومتی ارائه شد.

باید شرایط برای بیان نقد و نظر برای همگان فراهم باشد. وقتی در اقتصاد شکاف‌های مختلفی مانند شکاف بهره‌وری، حمایت صادراتی، بازارهای مالی، بودجه دولت، درآمد دولت و اقتصاد دانش‌بنیان هست، نمی‌توان به‌آسانی به هر موضوعی ورود کرد. مسلم است که کارایی نظریه اقتصاد مقاومتی برای اداره کشور مسجل شده است و کسی درباره آن تردید ندارد؛ اما همچنان عموم مردم، نخبگان و مسئولان به تمام ابعاد این نظریه به‌درستی واقف نیستند و گاه ذهنیتی از آن ندارند و نمی‌دانند که چگونه می‌توان با اقتصاد مقاومتی مشکلات کشور را حل کرد.

یکی از چالش‌ها و مشکلات اداری در استان، تولید اسناد و سیاست‌های متعدد سازمانی است. اگر سند یا برنامه‌ای وضع می‌شود، حتماً باید با اتفاق نظر واحدها و دستگاه‌های مکمل صورت گرفته و همگام با اسناد بالادستی کشوری و استانی باشد. یکی دیگر از مشکلات و ضعف‌های بزرگ ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، نداشتن ابزارهای نظارتی لازم برای پیگیری برنامه‌ها و اهداف اقتصاد مقاومتی است. بسیاری از دستگاه‌ها خود را صرفاً به ستادها و بخش‌های مرکزی خود مسئول و پاسخ‌گو می‌دانند؛ حتی برخی مدیران اعتقاد دارند که اگر برخی از اهداف و برنامه‌های مورد نظر ستاد را اجرایی کنند با تبعات و بازخوردهای منفی مرکز مواجه می‌شوند. برای تحقق اهداف برنامه‌ها و پروژه‌های اقتصاد مقاومتی در شرایط حساس کنونی، ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی باید یگانه مرجع صلاحیت‌دار برای جهت‌دهی به اهداف و برنامه‌های سازمان‌ها باشد. حضور نداشتن برخی متولیان و عوامل اصلی در استان و بی‌تفاوتی آن‌ها نشانگر ضعف در این حوزه است. کارگروه‌های ستاد باید به‌صورت مداوم فعالیت‌ها و اقدامات سازمان‌ها را رصد و آن‌ها را با شاخص‌ها و برنامه‌های موجود ارزیابی کنند. تمایل بانک‌ها به اعطای تسهیلات به

بخش‌های غیرمولد، هزینه بالای تسهیلات اعطایی به بخش تولید، طولانی بودن فرایند اعطای تسهیلات و اخذ وثیقه‌های گوناگون به تولید و برنامه‌های اقتصاد مقاومتی ضربه می‌زند. شناسایی واحدهای تولیدی مشکل‌دار در استان - مشکلاتی که با تأمین نقدینگی حل می‌شود - می‌تواند این فرایند را تسریع کند. تحقق برنامه‌ها و پروژه‌های اقتصاد مقاومتی در گرو ایجاد هماهنگی و اجماع کامل میان تمامی دستگاه‌ها و ادارات در استان قم است. بدین منظور باید ابتدا مزیت‌های رقابتی استان شناسایی شود و فعالیت‌های همه سازمان‌ها در جهت رونق و شکوفایی این مزیت‌ها باشد. بنابراین ستاد درباره تسهیلات اعطایی به فعالیت‌های مختلف اقتصادی گزارش‌های منسجم و مستدل مبتنی بر آمار و ارقام باید ارائه کند. همچنین لازم است اولویت‌های اقتصادی، تجاری، صنعتی و خدماتی استان به صورت تفصیلی به دستگاه‌ها و بانک‌ها ابلاغ شود و خروجی و عملکرد بانک‌ها در اعطای تسهیلات به بخش‌های مختلف با این سرفصل‌ها مقایسه گردد. حضور تمام متولیان و بازیگران کلیدی در جلسات ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی عاملی مهم در موفقیت برنامه‌ها و پروژه‌های اقتصاد مقاومتی است. مشارکت دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه به عنوان بازوی علمی ستاد در تبیین علمی اقتصاد مقاومتی، حضور آموزش و پرورش و صداوسیما به عنوان بازوی تبلیغاتی و فرهنگ‌سازی، و وجود شهرداری‌ها امکانات فراوانی برای حمایت از تولید دارند.

موفقیت هر برنامه‌ای در گرو فهم درست و منسجم بازیگران کلیدی از آن است. درباب اقتصاد مقاومتی این مشکل وجود دارد که نه متولیان و نه مردم فهم درست و هماهنگی از آن ندارند. تعدد و کثرت قرائت‌ها در مورد آن به قدری زیاد است که گویی هر کسی از ظن خود با آن یار شده. برای ایجاد درک درست و همسان از اقتصاد مقاومتی، باید ابتدا متولیان و بازیگران کلیدی که نقشی اساسی در اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی دارند، این مفهوم را به درستی درک کنند. بدین منظور برگزاری دوره‌های آموزشی، تهیه بروشورها و جزوه‌های آموزشی، برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌ها با هدف عینیت‌بخشی به مفاهیم و فعال‌سازی کارگروه‌ها و کمیته‌های اقتصاد مقاومتی برای ارتباط صحیح با ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی الزامی است. در وهله دوم، این مفاهیم و مصادیق آن توسط سازمان‌هایی مانند صداوسیما، آموزش و پرورش، سازمان تبلیغات، حوزه‌های علمیه و شهرداری‌ها فرهنگ‌سازی شود. فرهنگ‌سازی میان مردم در کارآمدی اجرا مؤثر خواهد بود. همچنین دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه نقش بسیار مهمی در تبیین علمی اقتصاد مقاومتی دارند. برخی از دستگاه‌ها و مدیران به دلایل مختلفی همچون باور نداشتن اقتصاد مقاومتی و تضاد آن با مفروضات اقتصاد نئوکلاسیک یا تأکید بر وظایف جاری دستگاه و یا متضاد دانستن بخشی از برنامه‌های ستاد با واحد متبوع خود تمایلی به مشارکت ندارند. این مسئله به تحقق برنامه‌ها و پروژه‌های اقتصاد مقاومتی آسیب جدی می‌زند. ایجاد مبانی

قوی علمی و منسجم که چراغ راهنمای سازمان‌ها، دستگاه‌ها و مردم قرار بگیرد، نیازمند همکاری دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی، سیاست‌گذاری و حوزه‌های علمیه است. در این زمینه، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه باید فعال‌تر شوند. اقتصاد مقاومتی در سطح شعار و مفهوم باقی مانده و برای شاخص‌سازی و ارائه الگوی فعالیت در سطح استانی و بومی تلاش جدی و پیگیری صورت نگرفته است. جای خالی استادان دانشگاه و صاحب‌نظران حوزه در ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی که با ارائه الگوهای بومی در سطح استانی و سازمانی به اجرای اقتصاد مقاومتی کمک کنند، احساس می‌شود.

۱-۶. پیشنهادهای محیطی

- استقرار نظام بودجه‌ریزی مبتنی بر عملیات به‌معنای واقعی در نظام برنامه‌ریزی توسعه کشور و استان؛
- بررسی‌های همه‌جانبه (آمایشی) طرح‌ها و پروژه‌ها و غلبه نگاه برنامه‌محور بر پروژه‌محور؛
- تهیه و اجرای شاخص‌های بانکداری بدون ربا در قالب عقود اسلامی به‌طور شفاف؛
- هدایت منابع مالی بانک‌های تخصصی به‌طور مشخص به‌سمت بنگاه‌های تولیدی کوچک و متوسط (بنگاه‌های بزرگ با لابی‌گری و نفوذ در لایه‌های مختلف دولت گلیم خود را از آب بیرون می‌کشند، ولی بنگاه‌های کوچک‌تر نیازمند کمک خاص هستند)؛
- هدایت معاملات درون کشور به سیستم بانکی از طریق احیای سیستم گشایش اعتبار اسنادی داخلی و به‌تبع کاهش مخاطرات بنگاه‌ها از نظر عدم وصول یا تأخیر در دریافت مطالبات؛
- ایجاد امکان ارائه قراردادهای به سیستم بانکی برای تأمین مالی در سفارش‌ها، به‌نحوی که براساس قرارداد و سفارش بنگاه تولیدی بتواند وام سرمایه در گردش را اخذ و بنگاه را اداره کند؛
- ارتقای توان کارشناسی بانک‌ها در تجزیه و تحلیل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی طرح‌های پیش‌رو و کاهش و حذف موانع در صدور تسهیلات به واحدهای موفق؛
- کاهش تعرفه‌های مواد اولیه صنایع و تولیدکنندگان، افزایش تعرفه کالاهای وارداتی لوکس، افزایش تعرفه کالاهای وارداتی (که مشابه آن‌ها در کشور ساخته می‌شود) توسط سیستم گمرکی کشور؛

- افزایش مشارکت مردم در خرید اوراق مشارکت ملی.

۲-۶. پیشنهادهای ساختاری

- تشکیل کمیته‌های مشترک میان دستگاه‌ها برای ایجاد هماهنگی بیشتر؛
- تدوین برنامه‌های راهبردی و عملیاتی دستگاه‌های دارای اهداف مشترک بر بنای اجماع و تفاهم؛
- تلاش هماهنگ تمام دستگاه‌ها برای بهبود فضای کسب و کار؛
- مطالعه دقیق و جامع صنایع استان برای طبقه‌بندی و اولویت‌بندی مشکلات صنایع استان در بخش‌های مختلف؛
- ایجاد تمرکز و هماهنگی میان دستگاه‌های مختلف استان از طریق ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی؛
- توسعه مکانیسم ارزیابی عملکرد در ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی برای ایجاد ضمانت اجرایی؛
- فعال‌سازی کارگروه‌های ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی از بُعد اطلاعاتی و پایش؛
- شناسایی واحدهای دارای اولویت برای حل سریع مشکلات؛
- تشکیل یک کلینیک صنعت برای عرضه‌یابی مسائل واحدهای صنعتی با کمک دانشگاه قم، پردیس فارابی دانشگاه تهران و دانشگاه صنعتی قم؛
- هدایت نقدینگی بانک‌های تجاری به بخش تولید؛
- استفاده از مشورت بخش خصوصی در تأمین مالی واحدهای صنعتی؛
- تقویت مراکز رشد و کارآفرینی به‌منظور پرورش ایده‌ها؛
- رفع موانع مربوط به سازمان‌های نظارتی به‌منظور چابکی بیشتر.

۳-۶. پیشنهادهای رفتاری

- تشکیل اتاق فکر اقتصاد مقاومتی برای ایجاد مدل و نظریه اقتصاد مقاومتی در استان قم با همکاری دانشکده اقتصاد و مدیریت دانشگاه قم و مفید؛

- تولید برنامه‌های آموزشی در صداوسیما استان با محوریت اقتصاد مقاومتی برای قشرهای مختلف به‌منظور فرهنگ‌سازی؛
- عملیاتی کردن مفاهیم اقتصاد مقاومتی از طریق تولید ویدئوها، کلیپ‌ها و ابزارهای تبلیغاتی؛
- استفاده از ظرفیت شبکه‌های اجتماعی برای فرهنگ‌سازی اقتصاد مقاومتی؛
- توجه به بحث اقتصاد مقاومتی در مدارس و دانشگاه‌ها در سرفصل‌های درسی؛
- گنجاندن و الزامی کردن دروسی مانند کارآفرینی در سرفصل تمام رشته‌ها؛
- تدارک مسابقات، جشنواره‌های ایده‌پردازی و سمینارها راجع به اقتصاد مقاومتی در مدارس و دانشگاه‌ها؛
- برگزاری جلسات و کمیته‌هایی به‌منظور اجماع میان نخبگان استانی؛
- استفاده از ظرفیت‌های حوزه‌های علمی و مدارس علوم دینی برای فرهنگ‌سازی اقتصاد مقاومتی؛
- ایجاد زنجیره کامل اقتصاد مقاومتی به‌صورت سلسله‌مراتبی از ایده‌سازی از طریق اتاق‌های فکر، اجماع‌سازی میان نخبگان استانی به‌وسیله تشکیل کمیته‌های مشترک و نهایتاً فرهنگ‌سازی میان مردم با کمک نهادهای آموزشی و دینی؛
- تقویت نگرش جهادی میان مدیران درمقابل نگرش محافظه‌کارانه؛
- تقویت سرمایه اجتماعی میان مردم و مسئولان به‌منظور افزایش کارایی در مرحله اجرا؛
- تقویت سرمایه روان‌شناختی میان مردم و مسئولان و ایجاد حس امید؛

۴-۳ الزامات اجرایی کردن سیاست‌ها و راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی

- در این بخش به مهم‌ترین پیش‌نیازها، ظرفیت‌سازی‌ها و الزامات اجرایی جهت عملیاتی کردن اقتصاد مقاومتی اشاره می‌شود که عمدتاً ساختار محیطی و ملی دارند:
- سرلوحه قرار دادن بندهای ۲۴گانه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و ارزیابی و رصد این سیاست‌ها در نظام برنامه‌ریزی توسعه کشور؛
- تبیین علمی محورها و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی توسط نظام علمی کشور و پیوند

آن با نظام برنامه‌ریزی توسعه کشور از طرق مختلف مانند ایجاد کمیته‌های کاربست و اقدام‌پژوهی جهت عملیاتی شدن سیاست‌های اقتصاد مقاومتی؛

- تغییر نگرش و نگاه‌ها از سیاسی به نگاه علمی و کارشناسی جهت تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در نظام برنامه‌ریزی توسعه؛

- ایجاد سازوکار در سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی جهت تدوین فرایند سیاست‌گذاری از طریق جامعه علمی به نهادها و دستگاه‌های اجرایی مانند اجرای استارت‌آپ‌ها به جای برگزاری همایش‌ها و نشست‌های نمادی؛

- تدوین سازوکاری جهت ارتباط مرکز الگوی پیشرفت ایرانی - اسلامی با متولی نظام برنامه‌ریزی توسعه جهت اجماع و هم‌گرایی نظرات و نقد سازنده، چراکه در نهایت دستگاه متولی راهبری برنامه‌ریزی توسعه اجراکننده خواهد بود؛

- مینا قرار دادن رویکرد اقتصاد مقاومتی به معنای واقعی در برنامه‌های توسعه به‌ویژه بازنگری برنامه ششم توسعه با رویکردهای اقتصاد مقاومتی؛

- اصلاح طرز تفکر و نگرش درباره اعتقاد و یا تدوین الگوی بومی - دینی متناسب با شرایط و ویژگی‌های کشور؛

- جراحی اساسی و اصلاح ساختار ربوی بانک‌ها و جهت‌گیری توزیع منابع به سمت تولید؛

- هدایت نقدینگی و سرمایه‌های سرگردان به تولید و اشتغال؛

- ارتقای سرمایه‌های اجتماعی از طریق مبارزه با فساد به‌عنوان سرطان اجتماعی، مبارزه با رانت و بده‌بستان در تمام ابعاد و توجه به شایسته‌سالاری در انتصابات؛

- استفاده از ابزار مالیات به‌عنوان مهارکننده بخش‌های غیرتوسعه‌ای و ارتقادهنده بخش‌های توسعه‌ای؛

- استفاده از تجربیات سایر کشورها و اقتصاددانان برجسته صاحب‌نظر بین‌المللی به‌منظور ارائه راهکارهای عملیاتی و مؤثر در برنامه‌ریزی توسعه کشور؛

- مهار تورم و تثبیت اقتصادی به‌عنوان پیش‌شرط مهم رونق اقتصادی و توسعه فعالیت بنگاه‌های اقتصادی؛

- بازنگری و اصلاح قوانین و حذف قوانین و مقررات موازی و مغایر و تثبیت سیاست‌ها و

دستورالعمل‌ها برای بازه زمانی مشخص؛

- از آنجا که سیاست‌گذاران کشور در ارائه تعریفی منسجم و سازمان‌یافته از توسعه همسو و هم‌نظر نیستند، در نتیجه در دادن راه‌حل برای مشکلات توسعه کشور نیز با مشکل مواجه‌اند و هر کدام مبتنی بر تعریف خود از توسعه، راه‌حل معرفی می‌کنند. اکثر آن‌ها به توسعه تک‌بعدی یا فقط به جنبه‌های اقتصادی نگاه می‌کنند و در نتیجه راه‌حلشان نیز تک‌بعدی است. همچنین دولت‌ها در مسیر برنامه‌های فرادستی مانند سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه گام بر نمی‌دارند و هر کدام برداشت‌های متفاوتی از این برنامه‌ها دارند.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد کپی‌رایت

طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

منابع

ابراهیمی، سیدعباس، فیض، داود و چیتکران، حسین (۱۳۹۶). «تحلیل جامع عوامل مؤثر بر تاب‌آوری سازمانی در صنایع کوچک و متوسط». *پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی*، ۷(۳)، ۵۸-۳۷.

اسفندیاری‌صفا، خسرو و دهقان، حبیب‌الله (۱۳۹۵). «مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری (حفظه الله تعالی)». *فصلنامه مدیریت نظامی*، ۱۶(۶۱)، ۸۴-۶۰.

بیات، محسن (۱۳۹۶). «تجربه تحریم؛ راهبردی برای شناخت آسیب‌پذیری‌ها و تحقق اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران». *راهبرد*، ۲۶(۸۴)، ۱۰۸-۷۷.

تراب‌زاده‌جهرمی، محمدصادق، سجادیه، علیرضا و سمیعی‌نسب، مصطفی (۱۳۹۲). «بررسی

ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای». *مطالعات انقلاب اسلامی*، ۱۰ (۹۲)، ۴۶-۳۱.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۹-۱۳۹۳). «بیانات در دیدار مرتبط با بحث اقتصاد مقاومتی». در: <http://farsi.khamenei.ir>

دبیرخانه ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۶). *نحوه اجرا و عملکرد استان‌ها در خصوص سیاست‌های کلی ابلاغی اقتصاد مقاومتی*. سازمان برنامه و بودجه کشور.

_____ (۱۳۹۷). *نحوه اجرا و عملکرد استان‌ها در خصوص سیاست‌های کلی ابلاغی اقتصاد مقاومتی*. سازمان برنامه و بودجه کشور.

شبکه تحلیلگران اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۶). «کتابچه مسیر فرمانده اقتصاد ایران». در همایش *سالنامه اقتصاد مقاومتی رصد و پایش اقتصاد مقاومتی*. دانشگاه شهید بهشتی. تهران.

عابدی جبلی، فاطمه، قاسمی، احمدرضا و معزز، هاشم (۱۳۹۴). *ارائه مدلی به منظور تحلیل، ارزیابی و انتخاب تأمین‌کنندگان مواد اولیه با روش کپراس خاکستری*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت و حسابداری. پردیس فارابی دانشگاه تهران.

کریمی‌اعتماد، فاطمه و یعقوبی، جعفر (۱۳۹۵). «سنجش نگرش اعضای هیئت علمی دانشگاه زنجان نسبت به اقتصاد مقاومتی و عوامل مرتبط با آن». *فصلنامه علمی - پژوهشی رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۰ (۳۷)، ۳۸-۱۹.

محسنی‌زنوزی، سیدجمال‌الدین و صادق‌وند، بهزاد (۱۳۹۶). «تأثیر شاخص‌های منتخب اقتصاد مقاومتی بر رشد اقتصادی ایران». *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۶۷، ۶۳-۳۹.

نیلی‌احمدآبادی، مجید و پارسائی، محمد (۱۳۹۵). *انتخاب بهترین استراتژی نگهداری و تعمیرات با به‌کارگیری رویکرد ترکیبی ANP و COPRAS (مطالعه موردی شرکت میلاد قم)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت. دانشگاه قم.

Abedi Jebeli, F., Ghasemi, A., & Moazez, H. (2015). *A model for analysis, evaluation and selection of material providers through Grey COPRAS method*. MA thesis. The Faculty of Management and Accounting. Pardis of Farabi. Tehran University. (Persain)

Agaibi, C.E., & Wilson, J.P. (2005). "Trauma, PTSD, and resilience: A review of the literature". *Trauma, Violence, & Abuse*, 6(3), 195-216. at: <https://doi.org/10.1177/1524838005277438>

Aiginger, K. (2009). The current economic crisis: causes, cures and consequences (No. 341). WIFO working papers.

- Bates, S., Angeon, V., & Ainouche, A. (2014). "The pentagon of vulnerability and resilience: A methodological proposal in development economics by using graph theory". *Economic Modelling*, 42, 445-453. at: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.07.027>
- Bayat, M. (2017). The experience of sanction: Some strategies for identifying vulnerabilities and implementing resistance economy in Islamic Republic of Iran. *Rahbord*, 26(84), 77-108. (Persain)
- Bednar, J. (2016). "What Makes Some Institutions More Adaptable and Resilient to Changes in Their Environment Than Others?". *Complexity and Evolution: Toward a New Synthesis for Economics*, 19, 167.
- Briguglio, L. (2014). A vulnerability and resilience framework for small states.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2006). "Conceptualizing and measuring economic resilience". *Building the Economic Resilience of Small States, Malta: Islands and Small States Institute of the University of Malta and London: Commonwealth Secretariat*, 265-288. at: <http://www.jstor.com/stable/j.ctt2jbk3w.11>
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2008). "Economic vulnerability and resilience". *United Nations research paper*, 55.
- Das, M. C., Sarkar, B., & Ray, S. (2012). "A framework to measure relative performance of Indian technical institutions using integrated fuzzy AHP and COPRAS methodology". *Socio-Economic Planning Sciences*, 46(3), 230-241. at: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2011.12.001>
- Das, M.C., Sarkar, B., & Ray, S. (2012). "A framework to measure relative performance of Indian technical institutions using integrated fuzzy AHP and COPRAS methodology". *Socio-Economic Planning Sciences*, 46(3), 230-241. at: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2011.12.001>
- Duval, R., Elmeskov, J., & Vogel, L. (2007). Structural policies and economic resilience to shocks.
- Ebrahimi, S.A., Feyz, D., & Chitgaran, H. (2017). "A comprehensive analysis of effective factors on organizational resilience in small and big industries". *Organizational Resources Management Research*, 3(7), 37-58. (Persain)
- Esfandiari Safa, Kh., & Dehghan, H. (2016). "Factors of resistance economy: The supreme leader's perspective". *A Research Quarterly in Military Management*, 16(61), 60-84. (Persain)
- Huang, J.J., Tzeng, G.H., & Liu, H.H. (2009, June). "A revised VIKOR model for multiple criteria decision making-The perspective of regret theory". In International Conference on Multiple Criteria Decision Making (pp. 761-768). Springer, Berlin, Heidelberg.

- Johnston, A., Hancké, B., & Pant, S. (2014). "Comparative institutional advantage in the European sovereign debt crisis". *Comparative Political Studies*, 47(13), 1771-1800. [DOI.org/10.1177/0010414013516917]
- Karimi Etemad, F., & Yaghoubi, J. (2016). "Evaluating Zanjan's faculty members' perspective regarding resistance economy and its related factors". *Islamic Revolution Approach*, 10(37), 19-38. (Persain)
- Khamenei, S.A. (2010-2014). *Lectures on the issues of resistance economy*. retrieved from <http://farsi.khamenei.ir> (Persain)
- McManus, S.T. (2008). Organisational resilience in new zealand.
- Mohseni Zanvari, S., & Sadeghvand, B. (2017). "The effect of indexes of resistance economy on economic development of Iran". *Islamic Economics*, 67, 39-63. (Persain)
- Nili Ahmadabadi, M., & Parsayi, M. (2016). *Selecting the best strategy for conservation and fixing through an eclectic approach of ANP and COPRAS: A case study of Milad Qom Co*. MA thesis. Faculty of Management. Qom University. (Persain)
- Resistance economy center. (2017). *The implementation and performance of provinces regarding the micro-policies of resistance economy*. Tehran: Planning and Budget Organization. (Persain)
- (2018). *The implementation and performance of provinces regarding the micro-policies of resistance economy*. Tehran: Planning and Budget Organization. (Persain)
- Song, W., Zhu, Y., & Zhao, Q. (2020). "Analyzing barriers for adopting sustainable online consumption: A rough hierarchical DEMATEL method". *Computers & Industrial Engineering*, 140, 106279. at: <https://doi.org/10.1016/j.cie.2020.106279>
- Taleb, N.N. (2007). *The Black Swan - The Impact of the Highly Improbable*. United States: Random House Incorporated.
- (2010). *The Black Swan-The Impact of the Highly Improbable*. London: Penguin Books.
- (2012a). *Anti-fragile: How to Live in a World We Donot Understand*. London: Allen Lane.
- (2012b). *Anti-fragile: Thing that gain from disorder*. United States: Random House Incorporated.
- Tan, J., Zhang, P., Lo, K., Li, J., & Liu, S. (2017). "Conceptualizing and measuring economic resilience of resource-based cities: Case study of Northeast China". *Chinese Geographical*

Science, 27(3), 471-481. at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11769-017-0878-6>

The channel of resistance economy analysts. (2017). *The notebook of Iran's commander's economic perspective*. The Annual Conference of Resistance Economy: Supervision and Monitoring of Resistance Economy. Shahid Beheshti University, Tehran. (Persain)

Torabzadeh Jahromi, M., Sajadieh, A., & Samiyi Nasab, M. (2013). "Analyzing factors of resistance economy in Islamic Republic of Iran: The supreme leader's perspective". *Journal of Islamic Revolution Studies*, 10(92), 31-46. (Persain)

Zhang, Y.H., Zhu, X.N., Wang, L., & Zhao, J. (2017). "Evaluation and selection of emergency material suppliers by combining entropy weight method with COPRAS method". *J. China Railw. Soc*, 39, 14-18. at: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-TDXB201703003.htm